

Magyarországi csipkeverés és –varrás élő hagyománya

Magyar Nemzeti Értéktárba történő felterjesztés

2017.

Javaslat a
„Magyarországi csipkeverés és-varrás élő hagyománya”
Magyar Értéktárba történő felvételéhez

2017.11.20

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

Fejesné Koppány Gabriella - Kunrózsa Csipkekör vezetője - Karcag

Erdei T. Lilla – etnográfus, muzeológus, csipkeszakértő

Nagy Levente – Csipkeverők és Alkotók Háza - Abádszalók

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Fejesné Koppány Gabriella

Levelezési cím: 5300 Karcag, Hajnal u.13.

Telefonszám: (59) 313-239; (20) 988-43-63

E-mail cím: csipkekonyv@gmail.com

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése

Magyarországi csipkeverés és -varrás élő hagyománya

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

kulturális örökség

3. A nemzeti értéket tartalmazó értéktár megnevezése

Magyar Nemzeti Értéktár

4. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A csipke fonalak és fonalrendszerek keresztezésével, összekapcsolásával, csomózásával kialakított lyukacsos anyag, amelynek díszítményét a fonalak összedolgozása során kialakult textúra adja. Számos csipkefajta közül (pl. vert, varrott, horgolt, csomózott, kötött, fonott, gépi) művészek csupán a vert és a varrott csipkék tekinthetők.

Rövid csipketörténet

A vert és a varrott csipke a reneszánsz idején Itáliában alakult ki (bár vitatott a vert csipke terén Flandria elsősége). A vert csipke a száledolgozásból és a paszománykészítésből, a varrott csipke a szálhúzásos-vagdalásos hímzésből fejlődött ki a 15. század második felében. Noha készítésük az egész kontinensen elterjedt, a barokk kortól – mint minden más textilművészeti ágban – mind művészi szépségben, mind a technikai bravúrt illetően Franciaország vette át a vezető szerepet, illetve Flandria vált az egyik legfontosabb központtá. Len fonalból elsősorban lebegően könnyű, klasszikus szegélycsipkék, míg fémfonalból leginkább rátétdíszekként használatos, rusztikus csipkék készültek. A női és férfi öltözeteken, öltözék kiegészítőkön, lakberendezési tárgyakon, illetve egyházi- és templomöltözeteken a különböző korok divatjának megfelelően rendkívül változatosan használták a drága kézi csipkéket, ami a fel-fel lángoló divathullámoknak köszönhetően egészen napjainkig divatban maradt. A 19. század közepétől egyre erősödő vetélytársa, a gépi csipke a 20. századra majdnem teljesen visszaszorította a kézi csipkék készítését. A kézi csipke megmaradása érdekében Európa szerte iskolák szerveződtek, újra oktatni kezdték a régi technikákat, amikből a kor divatjának megfelelően új stílusú csipkék születtek.

Csipkekészítés Magyarországon

A történelmi Magyarország területén elsősorban a vert csipke készítésének vannak a 16. századig visszanyúló hagyományai. A varrott csipke – bár készült hazánkban is – messze nem volt olyan jelentős, írott, illetve tárgyi források is csak elvétve maradtak fenn róla. A csipkeverés első írásos említése, egy tiltó rendelet 1560-ból Selmecebányáról származik, ami főként annak fényében figyelemre méltó, hogy az első vert csipkét is tartalmazó mintakönyv, a Le Pompe 1557-ben jelent meg Velencében. A vert csipke készítés hazánkban elsősorban a Felvidéken – ahol a felvidéki bányavárosokba telepített németek terjesztették el –, illetve a nemesi udvarházakban virágzott. A Felvidéken készült csipkéket csipkások (csipkekereskedők) juttatták el az egész Magyarország területére és a környező országokban (pl. Lengyelország, Oroszország) is keresett volt, sőt az ottani csipkekészítésre hatással volt. Hosszabb távon a

Felvidéken kívül helyi jelentőségű népi csipkekészítés csupán Sárközből és Torockón ismert. A 19. század folyamán a csipkekészítés fokozatosan visszaszorult, helyette a század végétől a múlt értékeire alapozva számos új csipketípus, műhely, kézimunkaüzlet született, és tervezők, tanárok ténykedtek az új „magyar csipke” megteremtésén. Egyrészt állami intézmények segítették az elindulást, pl. a Királyi Iparművészeti Iskola, a Budapesti Nőiipariskola, Izabella Háziipari Egylet, de volt, aki ösztöndíjjal tanult a bécsi és brüsszeli csipkeiskolában. Az új vert és varrott csipkék három fő pillérre épültek, a kereskedelmi, a szociális és a művészi szempontokat tartották szem előtt. Az állami iskolák mellett magánműhelyek is alakultak, amik a hazai és nemzetközi piacra is – nagy sikerrel – ki tudták vinni az új magyar csipkéket.

Ez az első nagy lendület az 1880-as évektől az I. világháború végéig tartott, ekkor alakult ki néhány, a későbbiekben népszerűvé és világhíressé vált magyar csipketípus, pl. a körmöcbányai, halasi, csetneki, Hunnia, balatonendréd, Pannónia. A második nagy fellendülés időszaka a két világháború közé tehető. Ekkor a háború előtt kialakult csipkék az új divathoz alkalmazkodva légiesebbé váltak, és számos újabb, máig népszerű csipketípus született, pl. szolnoki, Móga, Pongrácz, Jezsek és nemeshányi csipke. Az egyre növekvő bel- és külföldi igények kielégítésére az Alföldön bedolgozó telepek létesültek pl. Karcag, Abádszalók, Kunhegyes, Kunmadaras, Dunántúlon például Mencshely. A bedolgozók néhány hetes kiképzés után kézhez kapták a munkaeszközöket, a mintarajzokat és az előre kimért alapanyagot. Mindenki a saját lakhelyén vagy a régi fonók mintájára összegyűlve közösségi életet élve készítette el a számára kijelölt munkát. A központban adták ki és vették át a munkát, szigorúan ellenőrizték a minőséget. Állandó termet csak üzlethelyiség és raktár céljára tartottak fenn. A II. világháború után azonban már csak néhány településen szerveződött újjá – államosítás, szövetkezetesítés irányvonala mentén – a csipkekészítés. Így a korábbi egységes művészeti irányítás megszűnt, helyette a korábbi technika és mintakincs összeolvadásával újabb, helyi jellegzetességű pl. a nagykunsági és abádszalóki csipke, illetve ügyesebb csipkekészítők révén sajátos jellegű csipkék születtek.

A rendszerváltás után, a szövetkezetek megszűnésével már csak szórványosan maradt meg a csipkekészítés, főként egyéni alkotók, illetve az egykori csipkék megalkotóinak örökösei, leszármazottai vitték még tovább a készítés hagyományait. Egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a hagyományos alapokon nyugvó csipkeverés és -varrás iránt. Tanfolyamokon, szakkörökben egyre több hagyományos csipkefajta készítése hagyományozódik generációról generációra, egyéni kutatómunka során éled fel újra és születik újabb alkotás.

A legjelentősebb csipkefajták, melyek a 20. század első felében születtek és mai napig készítik, vagy újabb kutatások után újraélesztették a technikát. Újkori csipkefajták megjelenésük évével és megalkotójuk nevével:

- körmöcbányai csipke (1888 – Angyal Béla és Angyal Emma)
- halasi csipke (1902 – Dékáni Árpád és Markovits Mária)
- csetneki csipke (1905 – Szontagh Erzsébet és Szontagh Aranka)
- Hunnia csipke (1906 – Fáy Aladárné Edvi Illés Gizella)
- Balatonendrédi csipke (1910 – Kájel Endre és Stöckel Vilma)
- Pannónia csipke (1914 – Györffy Jánosné)
- Móga csipke (1920 körül – Mógáné Reguly Margit)
- Jezsek csipke (1920-as évek – Jezsek I. Lajos)
- nemeslagyi csipke (1930 körül – Sebesiné Tóth Mária)
- nagykunsági és abádszalóki csipke (1930-as évek – Móga, Balatonendrédi és Jezsek bedolgozó telepeiből alakult) – Karcag, Kunmadaras, Kunhegyes

Népi csipkék, amik hagyománya mai napig tovább él:

- torockói
- sárközi
- gömöri
- zoborvidéki

Folytonosságánál és változatosságánál fogva kiemelt jelentőségű az Abádszalóki és a Nagykunsági vert csipke.

Csipkeverés az Alföldön

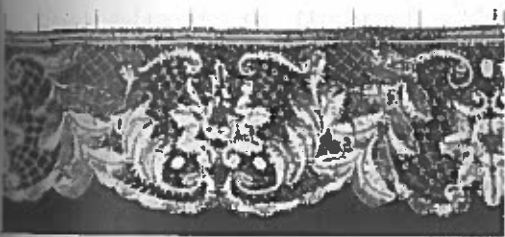
Az Alföldre a „Nagy háború” után, az 1920-30-as években érkezett a csipkeverés, mint kézművesség, méghozzá gazdasági célból.

Móga Endre, budapesti gyógyszerész a feleségével – a Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Textil Szakosztályán végzett, majd brüsszeli tanulmányokat folytatott – Reguly Margit iparművésszel eldöntötték, hogy az Alföldön csipketelepeket létesítenek. Az elgondolást tett követte. Móga Endre elküldte hűgát, Móga Gyöngyit Kájel Balatonendréd csipkeiskolájába, hogy elsajátítsa a csipkeverés technikáját. Reguly Margit – a tanulmányút tapasztalataival felvértezve, kartonokra mintákat rajzolt, majd Móga Gyöngyi leutazott ezekkel az Alföldre. Csipkeverők tanításába kezdett Abád-Szalókon.

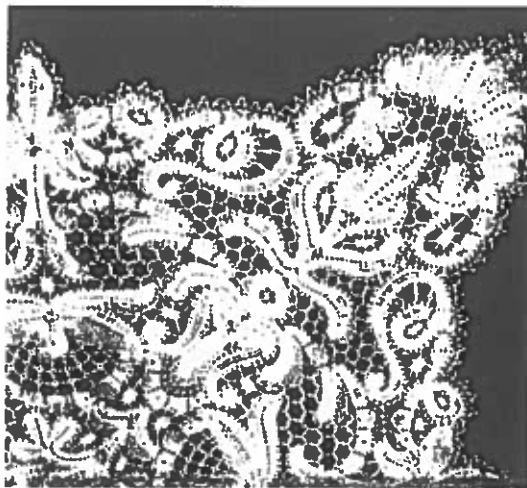
Az 1930-as években több alföldi városban, Karcagon, Abádszalókon, Kisújszálláson nyitott csipketelepeket a Móga, majd a Jezsek család. A telepekre több száz asszony készítette a vert csipkét. Ennek a foglalkoztatásnak óriási társadalmi haszna is volt, ugyanis a hadiözvegyek és árvák szinte egyetlen megélhetési forrását jelentette a csipkeveréssel megkeresett pénz.

A csipketelepek hírére hamarosan csatlakoztak a környező falvak asszonyai; Kisköre, Tiszaderzs, Tiszabura, Tiszaroff, majd amikor Kunmadarason önálló csipketelep nyílt György Gergelyné, később Váradi Margit által, Tiszaszőlős, Tiszaszentimre, Kunhegyes jelentkeztek az un. „könnyű munkával” biztos pénzkereseti ajánlathoz. Csak pontos, szép munkákat fogadtak el a megrendelők, ezekért a bedolgozók előre meghatározott bért kaptak.

Móga és Jezsek egyaránt a korabeli iparművészet felfogásában és szempontjai szerint rajzolták mintáikat. A Móga csipke letisztultabb vonalvezetésű, mint a Jezsek csipke, amely többféle technikát alkalmaz.

Móga csipke
(Erdei TL. - Leporelló)

Jezsek csipke

Mógák az eddig megszokott megjelenési formán is változtattak. Nevükhöz fűződik az új stílusú vert csipke meghonosítása, vagyis az önállóan, csak vert csipkéből készült lakástextil.

Az új stílusú lakástextil „berobbanásának” csúcspontja a két világháború közötti „békeidő” volt, amikor a polgári családok versengve hódoltak az immár új formájú csipkék szépségének. A hatalmas méretű terítők, függönyök, a vitrinbe való kis terítők meghódították a külföldön élőket is.

A század 20-as éveitől (1945-ig) a polgári lakáskultúra és az öltözékek (gallér, mandzsetta, ruhabetétek) részévé vált a művészi vert csipke.

Ezt az időszakot számítjuk az alföldi csipkeverés első felvirágzó hullámának.

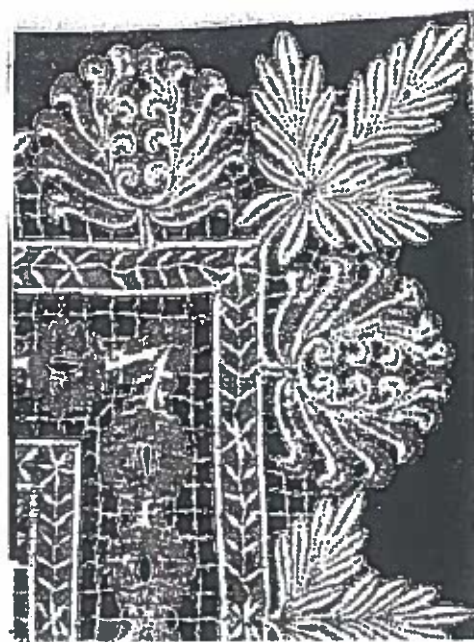
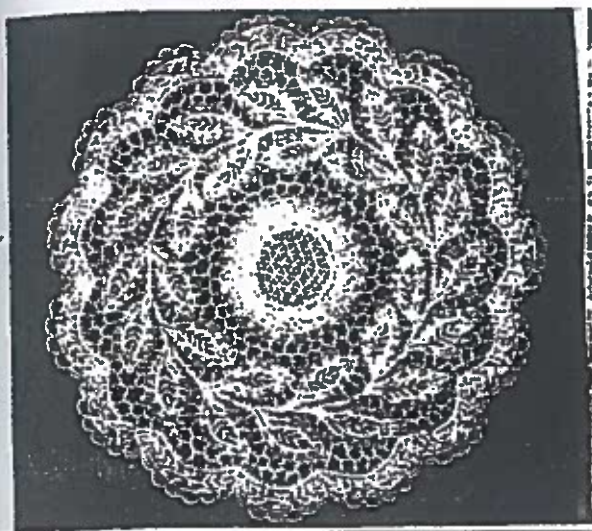
Miként a népi díszítőművészet más területén, úgy a csipkénél is azt láthatjuk, hogy a helyi alkotók ízlése alakította, formálta a motívumokat. Abádszalókon ezidőben már volt bizonyos múltja a csipkeverésnek: „Abádszalókon a századforduló körül is igen szép csipkéket készítettek „fejből” és a régi minták felhasználásával ügyeskező paraszt-asszonyok. E minták igen egyszerűek, de tetszetősek voltak.”

/Dr.Dömötör Sándor: Abádszalók földje, népe, kultúrája – 1961./

Abádszalókon a csipke stílusát ebben a korban Rózsa Sándorné és Vas Rozália neve fémjelezte. Sokan tanultak tőlük. Ide sorolható a két Abádi Benedek díjas csipkeverő, Mátyus Lajosné Gulyás Mariska és Simon Istvánné Kovács népi iparművész munkássága.

Az abádszalóki helyi stílus elterjesztésében és továbbélésében elvülhetetlen érdemei vannak Tóthné Nagy Armiánának, aki a hagyományos szalóki mintákat összegyűjtve egyéni elképzelései alapján alakította ki azt a stílust, amelyet, hosszú élete során művészi szintre emelt. Ifjúkorát abban a házban töltötte, amelyben a 2014-ben megnyitott Csipkeverők Háza működik – sikerrel. A csipkeverést Abádszalókon tanulta. Munkásságának elismeréseként 1997-ben, 90 éves korában a Népművészet mestere kitüntető cím birtokosa lett.”

Dr. Bartha Júlia etnográfus, az abádszalóki Csipkeverők és Alkotók Házának művészeti vezetője/ Armi néni tervezési stílusát a természet eredeti szépsége igazította el, a hozzáillő kitöltő hálót az ő ízlése adta.

Vallomása: „A csipke mindenkinek elárulja lelkivilágát és szeretni kell. Mert amit csak pénzért csinálnak és nincs benne se szív, se ízlés, azt nem szabad megvenni.”

Mátyus Lajosné Gulyás Mariska
Abádi Benedek díjas csipkeverő

Csipkeverők Háza
Abádszalók, Ezüstkalász u. 11.

Simon Istvánné népi iparművész
Abádi Benedek díjas csipkeverő

Az abádszalóki és nagykunsági vert csipkék született tehetségű tervezője és készítője Pusztai Jánosné Kontra Juliana népi iparművész (1925-1992). 1946-tól az 50-es évek végéig vezette a több mint száz bedolgozót foglalkoztató abádszalóki Jezsek csipketelepet. Ezután 1960-tól a 80-as évek végéig a Karcagi Népművészeti Házipari Szövetkezet megbízott tervezője és koordinátora.

Csipketervein előszeretettel alkalmazza, az ún. „szövött cakkos szél” megoldását, a „forgó” virágok (ibolya) „futó” virágok, valamint rács-szerkezetben (kiskocka, nagykocka) egyaránt előfordul, azonban a „gömbkanyaros” indavéget nem alkalmazza. Megelégszik a szalaggal induló erős kanyarulatokkal, aminek előnye, hogy egységes képet nyújt és elkerüli a „hármast” kitűzéses gömb bizonytalan kimenetelét. Ennek praktikus oka volt. Meghatározó tervezési szempontja, hogy „gyors” csipkék készüljenek; kevés bonyolult technika és kevés kezdés-befejezés legyen, így gyorsabban haladnak és kevesebb hibát vétének=több pénzt keresnek (!) a csipkeverők.

Pusztai Jánosné – emberséggel, leleményességgel átítatott tehetsége fontos szerepet töltött be mind Abádszalók társadalmában, ipartörténetében, mind meghatározó egyénisége lett a nagykunsági vert csipke alakításának.

Pusztai Jánosné
Abádszalók

Mitől más a nagykun vert csipke?

A kézi vert csipke különlegességét a sokfélesége biztosítja. A Kárpát-medence nemcsak geopolitikailag jelentős, de a művészetek találkozásának és keveredésének a színtere is.

A nagykun vert csipke a keleti perzsa-oszmán török motívum világ sajátosságainak hordozója a kunhímzés motívumai által. Így kerül népi jelleg a nagykun vert csipkébe. Ezen a vidéken a kunhímzésnek mintegy 300 éves múltja van, amelynek motívumait a török hódoltság kora alakította ki. A jellegzetes rózsák, tulipán, szegfű, gránátalma (tökös), muszlikus levelek stb. formavilága átszívárgott, belekeveredett a Móga féle vert csipke mintákba.

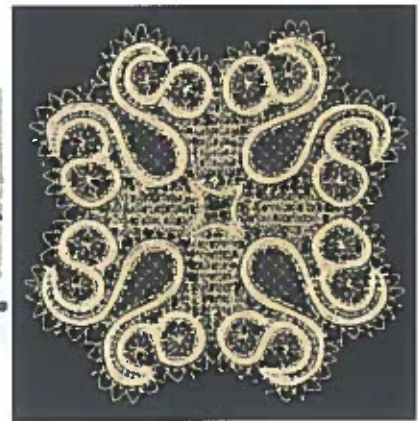
A nyugat-európai alapstílus az autentikus keleti motívumokkal ötvöződve fedezhető fel a vert csipkéinken. A kunhímzés mintáiról, azok eredetéről Dr. Bartha Júlia orientalista néprajzkutató Hit, hagyomány, kultúra című könyvében olvashatunk. A karcagi kunhímzés jelenkori formájának meghatározója Csikos Sándorné Szöllősy Ilona (1913-1996), a Népművészet mestere volt, Zákányi Mariska utóda a karcagi Háziipari Szövetkezetben.

török kendő • (forrás: dr. Bartha Júlia)

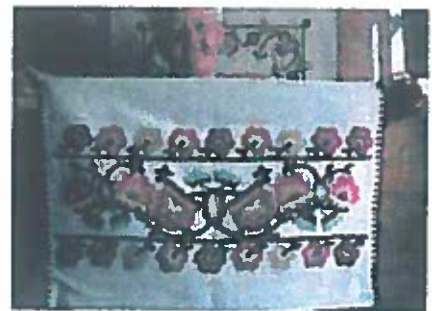
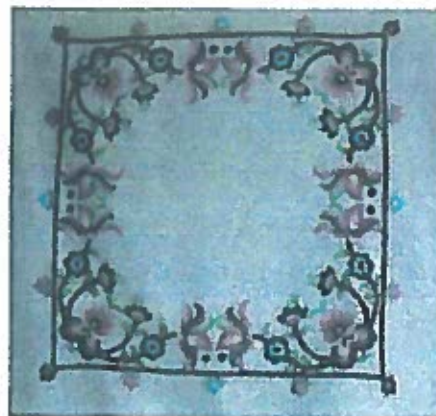
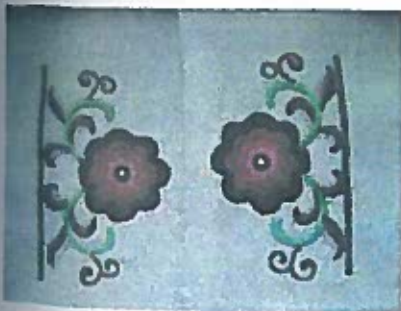

kunhímzés

törökös vert csipke

A karcagi autentikus kunhímzés kiváló művelője, a színárnyalatok és eredeti formák „konok kun” védelmezője Illyés Ferencné Juhász Ilona.

A nagykunság nevezetes csipkeverő telephelyei:

a Móga és Jezsek fenntartásában az 1930-as évektől 1945-ig

- Karcag – Mógák három telephellyel
- Kunhegyes – bedolgozói gyűjtőhely – főként Jezsek
- Kisújszállás – bedolgozói gyűjtőhely – Móga / Jezsek
- Kummadaras – önálló – György Gergely és felesége Ökrös Rebeka később Váradi Margit vezetésével

Valamennyi csipketelep tervezője hozzáadta a saját gondolatait, települése népének ízlésvilágát. Ezáltal alakultak ki apránként a helyi, súlyozott jellegzetességek. A technikai elemek elnevezései szintén téli-specifikusak.

Abádszalók jellegzetessége a futópókozás a kitöltő hálóban

Kunhegyes egyedülálló sajátossága a rozetták csokorba rendezése

Kisújszállás csipkeverői a rács-szerkezetet kedvelték, valamint a rozettákat (rózsákat) napraforgóként / margarétaként ábrázolták.

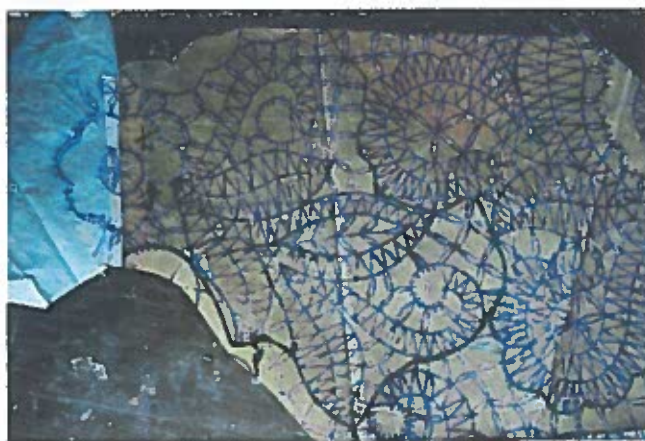
A Kunmadarasi csipkeműhely (telep), az 1940-es évek elején egy ideig önállóan működött. Elsőként György Gergelyné és Rebeca csipketervei alapján, őt Váradi Margit követte 1954-től a 60-as évek elejéig.

A karcagi születésű György Gergelyné rendkívül tehetséges "képíró" lévén a rózsák (rozetták) technikai kivitelezésének lenyűgöző sokféleségét; a levelek – indák változatait; a gömbkanyar, a félgömbös kerekforduló, a „szövött cakk” variációját tárja elénk – igazi csipkeverő bravúrt hajt végre. Móga technikát módosítva kelnek életre a gömbö, a gömbinda, a hármastűzéses párváltós félgömb – kanyar, de mindezt gazdagította még a térség sajátos mintaelemeivel, nevezetesen a kunhímzés és szűrhimzés – motívumok variációival.

Mintakartonjai pontosak, szabályosak. Szigorú esztétikai rutinról tesznek tanúbizonyságot. Hagyatékának több száz darabos anyaga többnyire nagyméretű, több részes terítők, mintatöredékei. A tényleges terítóméretét egyiknek sem ismerjük. Az összedolgozás vélt vonala ugyanis rafinált cikcakkban halad, elrejtve az egyes részek illesztését.

Mózes mérnök munkalapja

A mintadarabok részeinek diszkrét
összedolgozási módjára hívja fel a figyelmet

A kisebb méretű csipkéin egyaránt felfedezhető egyik – másik motívum, az u.n. „megszokott” vonalvezetésben, azonban egy – egy apró, egyedi sajátosság mégis megkülönbözteti egyiket a másiktól.

Az megismerhetjük (egy-egy kardon hátoldalán olvasva), hogy György Gergelyné méretarányos, pontos mintáit a budapesti Mózes mérnök tervezőirodája szerkesztette prespán kardonra a „csomagolópapírra felskiccelt” elképzelésről.

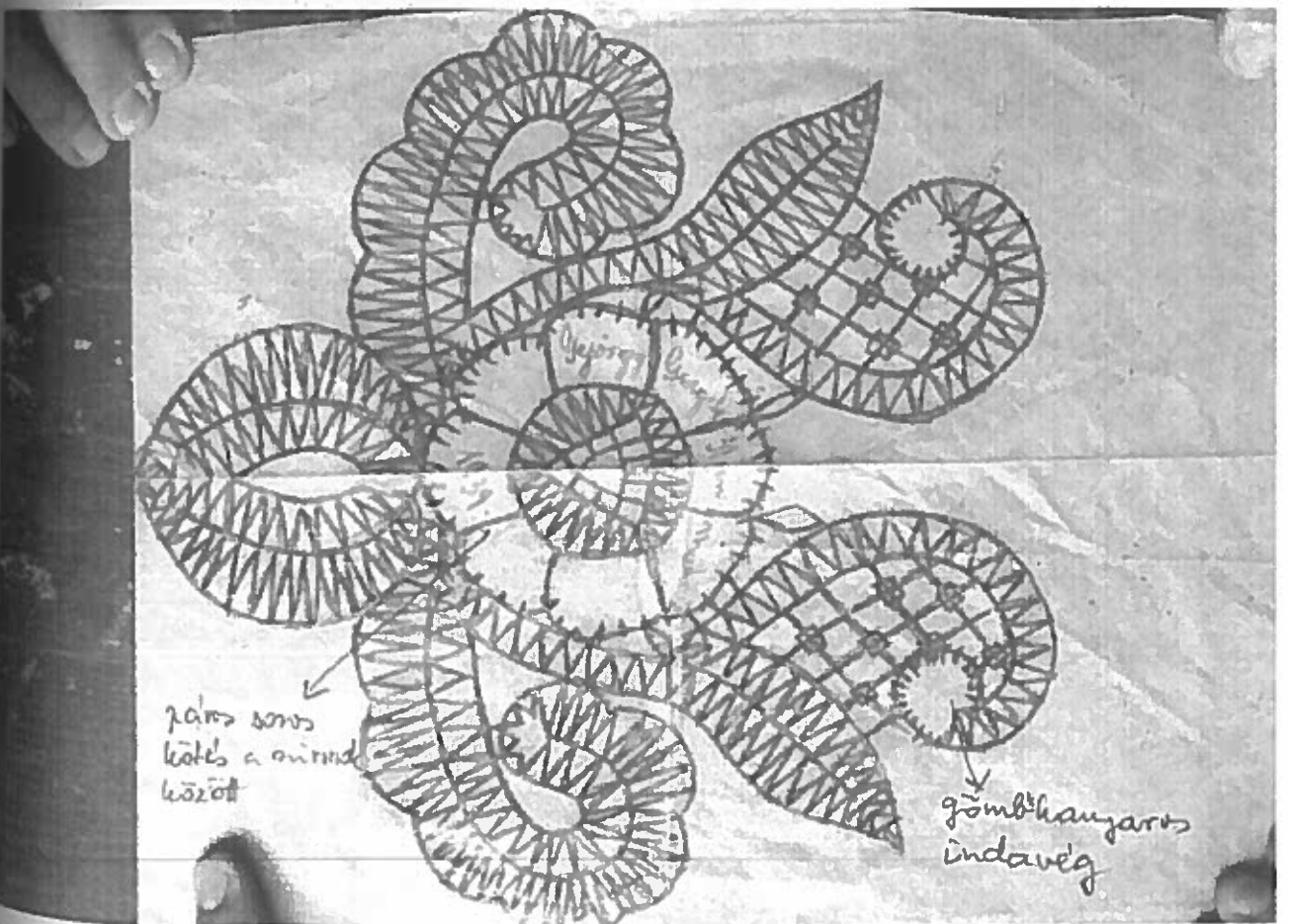
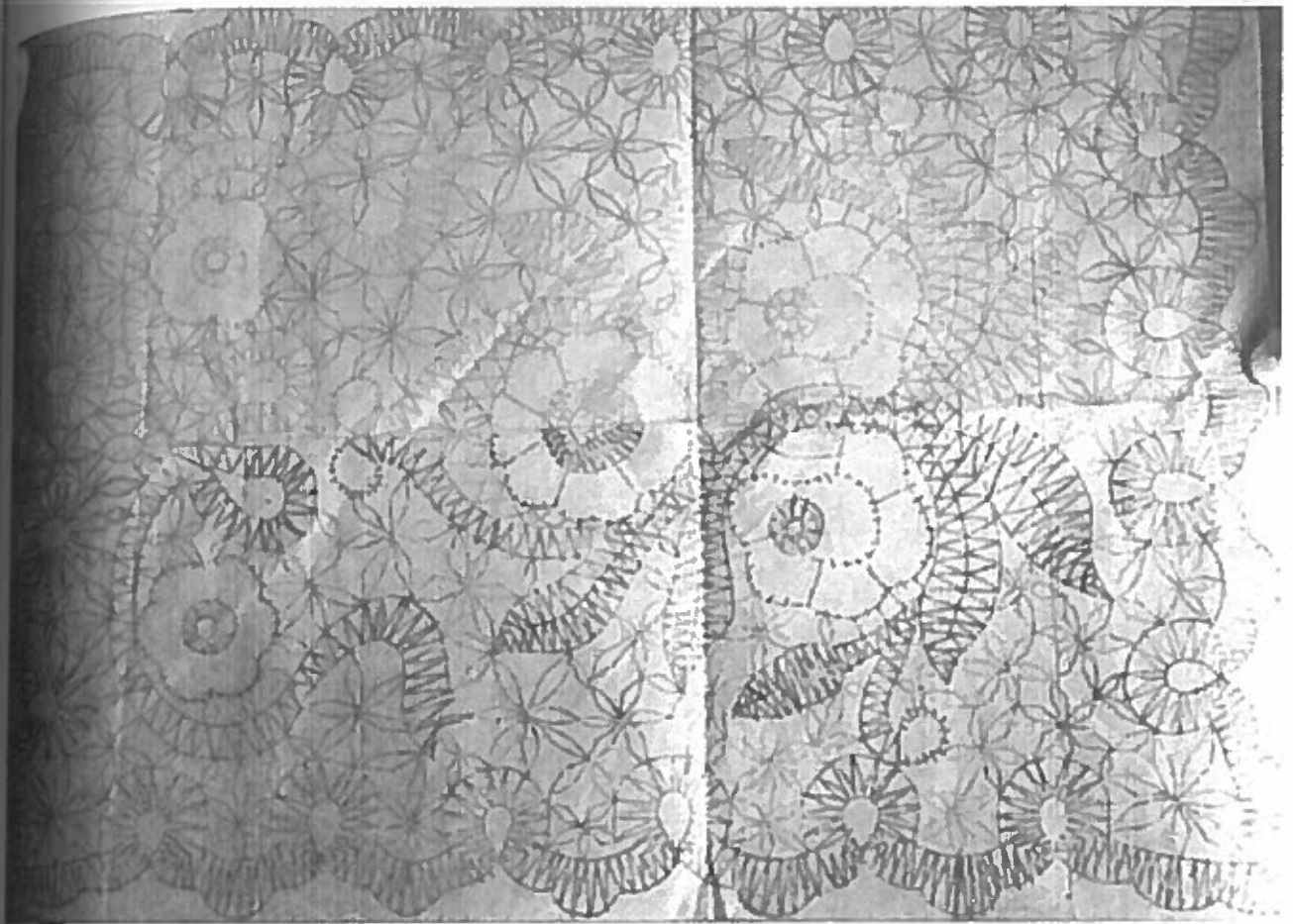
A vállalkozás „hajtómotorja” György Gergely volt, aki a több száz mintakarton kitűzési pontjainak kijelöléséről és átszúrásáról gondoskodott, mielőtt az a csipkeverő párnára került volna.

Rendeléseket vett fel és tartotta a kapcsolatot a vásárlókkal, intézte a csipketelep hivatalos – és valamennyi ügyes-bajos dolgát, felmerülő feladatait (anyagbeszerzés, postai küldemények stb.).

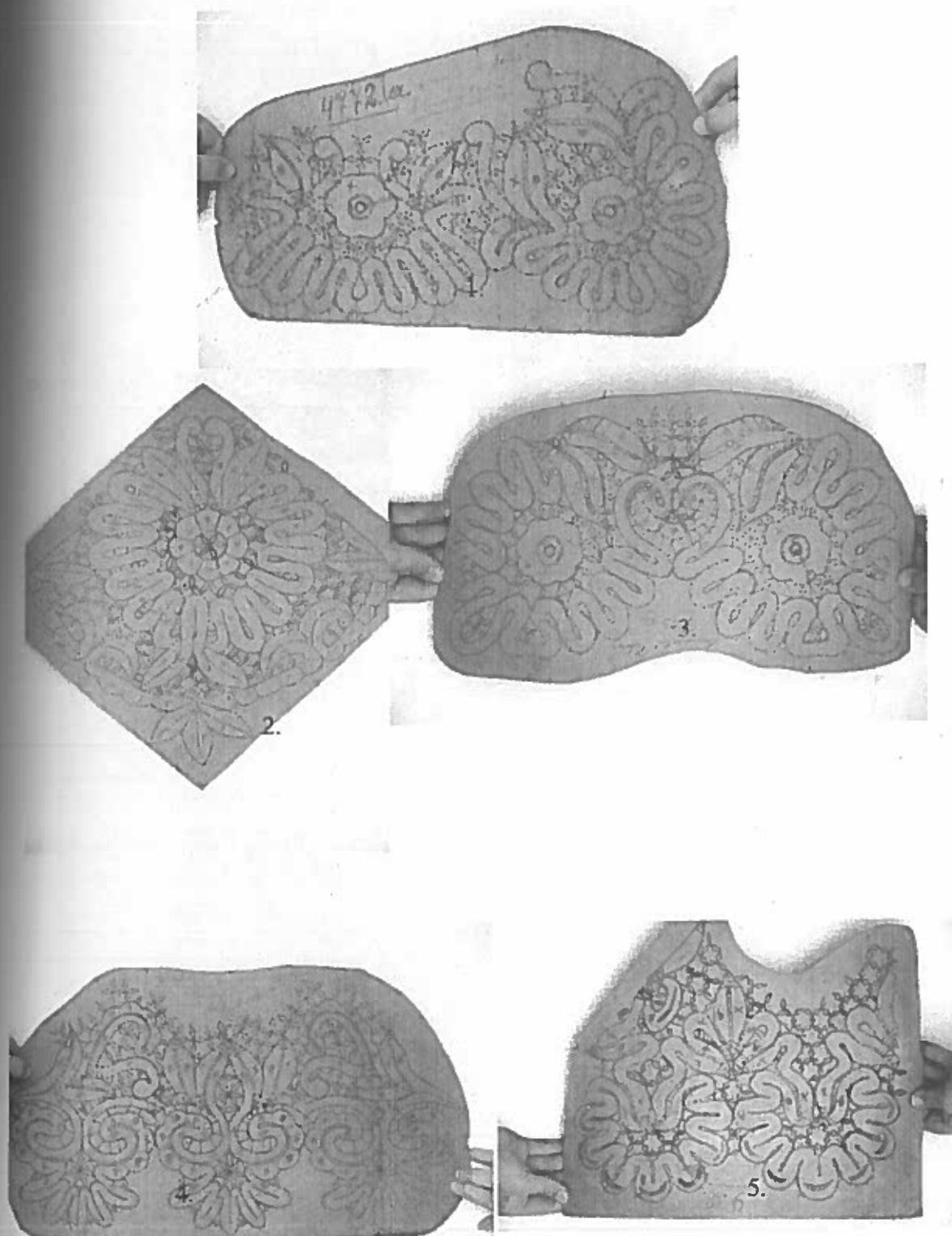
Egy történet a kapcsolattartásról. A telepen összegyűlt kész csipkével nagyobb vásárokba utazott a György család. Ezekén újabb megrendeléseket fogadtak. Gergely bácsi tárgyalt a megrendelőkkel elképzelésük felől. Aztán otthon, Rebuska néni felskiccelte egy nagy csomagolópapírra a tervet. Gergely bácsi útnak indult, felkereste a kuncsaftot és bemutatta a szabadkézi rajtot. Igenlő válasza, indulhatott a csipketerv kidolgozása, kardonra szerkesztése. Nemleges válasz esetén megismétlődött az út mindaddig, amíg szükséges volt. A csipkeverés ezután kezdődött.

*György Gergelyné
Kunmadaras*

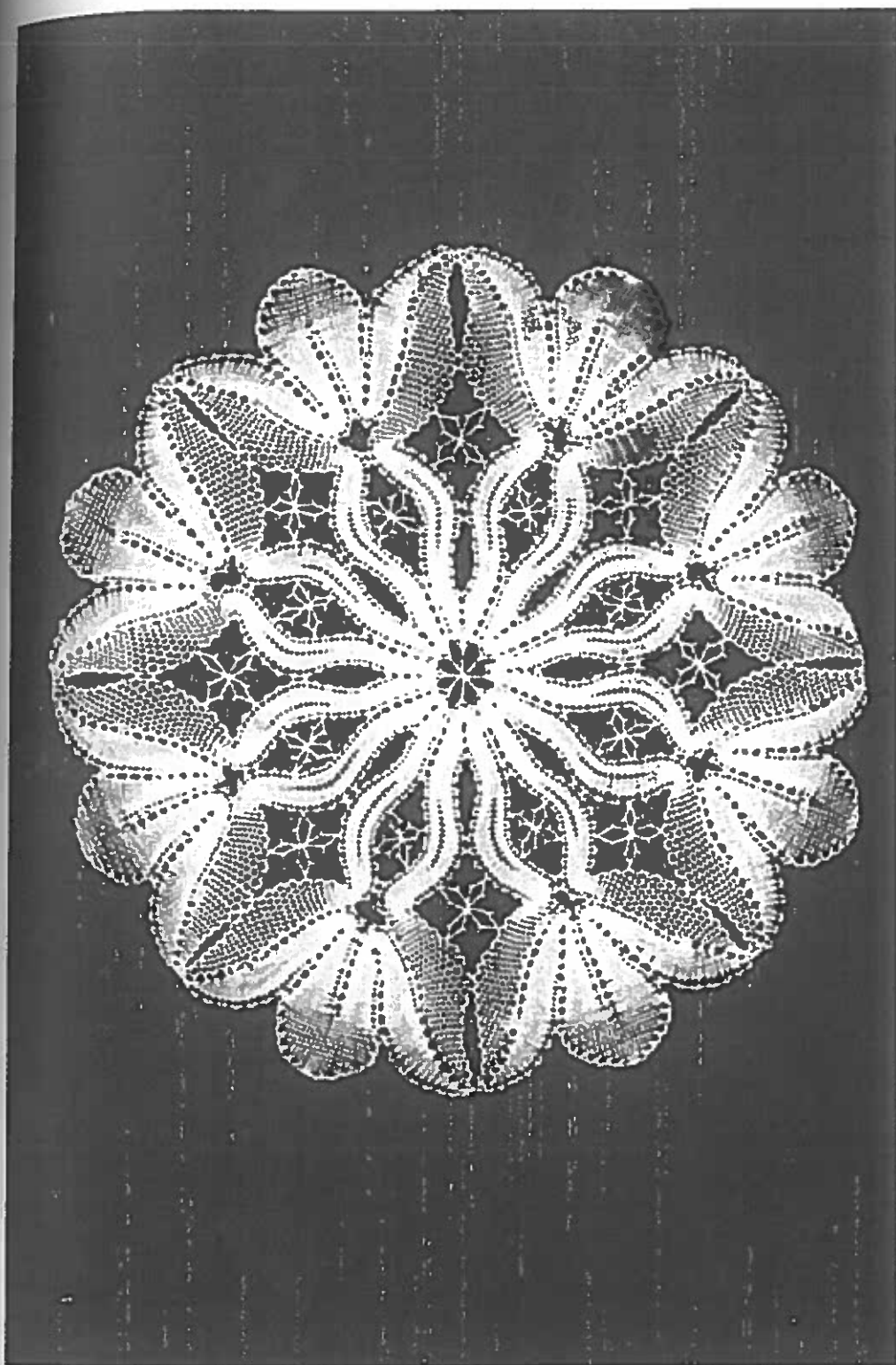

A csipkeszéleket lezáró „szövött cakk” különleges változatai:

„Szövött cakk” variációk:

1. széthúzott, 2. levélmintás véggel, 3. ellapított, 4. koronás, 5. aszúr betétes

„félgömbös” kerek forduló a tulipán közepén

Mégis tekinthető a legjelentősebbnek a nagykunsági csipkeverésben a kunmadarasi György Gergelyné, a karcagi szilveszteri Ökrös Rebeka (1902-1996) hatalmas, gyönyörű gyűjteménye, amely a kunmadarasi reptér közelében is megőrizte a II. világháború, a megszállást és más sorsfordító idők emlékét.

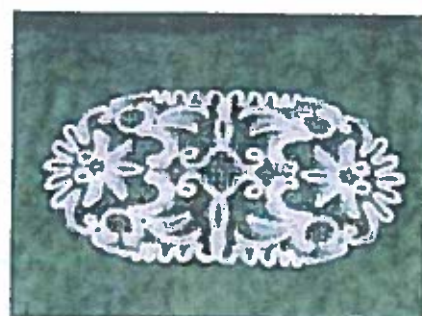
Az asszonyt és lányt tanította meg leányával Ilonával együtt a csipkeverés tiszteletére és fegyelmezett művelésére. Hagyaték az unokájuk, Tóth Imréné Kiss Ilona nyugalmazott középiskolai tanár népi iparművész gondozásába került, aki a leányával, Tóth Boglárkával – immár 4 generációs csipkeverő család tagjaiként, kellő alázattal és magas művészi színvonalon folytatják a csipkeverő karriert.

daras másik kiváló tehetségű csipkése Váradi Margit (1926-1989), aki a nagykunsági csipkeverés *felemelő* második hullámának elkötelezett képviselője volt.

A kiváló rajztehetséggel és fantáziával megáldott csipketervezőt és készítőt a szolgálma és kitartása, lépésről lépésre, magasabb szintre juttatva a Népművészet Mestere rangjára emelte.

telepet nyitott, bedolgozókat foglalkoztatott, önmaga intézte a csipketelep ügyeit. Azonban, az 1960-as években a csipketelepét alkalmazottjaival együtt a Karcagi Háziipari Szövetkezethez csatolták (öt alkalmazottnál többet nem foglalkoztathat magán személy – szólt a szigorú rendelet.) Hosszú éveken át vezette és határozta meg a nívós munkát az általa vezetett csipkeverő részlegben.

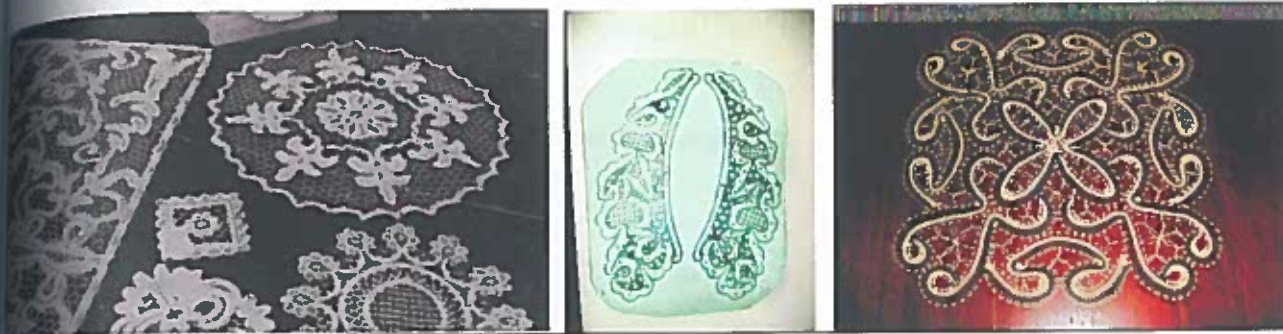
A mind életében, mind halálában tragikus sorsú művészasszony a csipkeverés művészete megmaradásáért küzdött. Értékek érdekében új utakkal is próbálkozott, azonban a jó szándékú erőfeszítéseiben a divat kiszámíthatatlansága – megbénította.

Karcag, mint „olvasztótégely”

A csipkeverés első felívelő hulláma az 1920-as években megtalálta városunkat, mint a térség legnépesebb városát. Ekkor három csipketelepet működtettek Karcagon, így a térség bedolgozóinak a gyűjtőhelye is Karcag lett. A második és a harmadik hullám idejére tehető, a szintén Karcagon létesült Háziipari Szövetkezet, ahová a környékbeli lakosok és a tanyáiról hordták a „bedolgozók” a munkáikat.

Az eredet a „karcagi csipke” elnevezés, és ezáltal a karcagi csipketerveken óhatatlanul megjelenik a más tájegységi csipkejegyeket is. Ebben az „olvasztótégelyben” a balatonendrédi pávafarkas és a gipúr - korona is fellelhető. Karcag híres vert csipke tervezője Flack Mihályné Szkaliczka Julianna népi iparművész. 1936-ban Abádszalókon született, Karcagon tanulta meg a csipkeverést. 1963-tól 20 évig a Karcagi Népi Iparművészeti Szövetkezet (Háziipari) vert csipke tervezője és készítője.

A munkatársának, Kolesza Károlyné csipketervező részlegének egyik ügyes bedolgozója Farkas Jánosné B. Nagy Erzsébet, aki a „gipürös” és a „csavarcakkos” (legyezős) csipkék kiváló specialistája volt Karcagon.

Az első korszak idején ugyancsak nagy népszerűségnek örvendett a csipkeverés elsajátítása. Szinte nem volt olyan tanyá vagy tanya, ahol ne próbálkoztak volna csipkeveréssel. Azonban a csipketelepeken kialakult hierarchia, a bedolgozók minősítésére szolgált. Azok kapták a bonyolultabb feladatot, akik az egyes technikai elemek kivitelezését szépen oldották meg. Közülük lettek a koordinátorok, akik kiválaszthatták a legalkalmasabb embereket az adott csipke elkészítésére. A csipkeverést tanulók tömege csupán az alaptechnika (szövés, receverés, fonás) szintjéig jutott el. A bonyolultabb technikák elsajátítása már keveseknek sikerült. Még tovább szűkült azok száma, akik az alapdolgozás finom műveleteit tudták végezni. Komoly rangot jelentett ez a minősítés, amely nemcsak fizetésben, de a munkaadók szemében is kiemelte a művelőjét. Az így kialakult gyakorlat, az alapismeretektől a specializálódáson át, a hierarchia révén közelebb emelhette a munkában résztvevő dolgozókat. Ezen a szervezési elven alapult a későbbi időkben is a munkavégzés biztonsága és megbízhatósága.

A csipkeverés felvirágzásának második hulláma az 1950-es évekre tehető. Karcagon 1952-ben alapították meg a Háziipari Szövetkezetet, amelyben 1957-től csipkeverő részleg szerveződött György Lászlóné Váradi Margit vezetésével. Abádszalókról Pusztai Jánosné Kontra Julianna volt a bedolgozó, később koordinátor. Az 1960-as években mintegy 600 fő bedolgozóval számoltak.

A 1970-es évektől – a harmadik hullámban – a karcagi Háziipari csipkeverő részlegét a kunhegyesi Kalicz Imréné Eszter vette át. Ez idő tájt Kunhegyes, Abádszalók és Kisújszállás is ide dolgozott, mintegy 25 éven keresztül. Kunhegyes térségében gömöri és losonci tájjellegű mintákról is dolgoztak.

Az 1980-as évek elején Bein Klára iparművész lett a csipketervező a Háziipariban. Főként lenvászonra rádolgozott „szélcsipkés” szélcsipkék készülték a tervei nyomán.

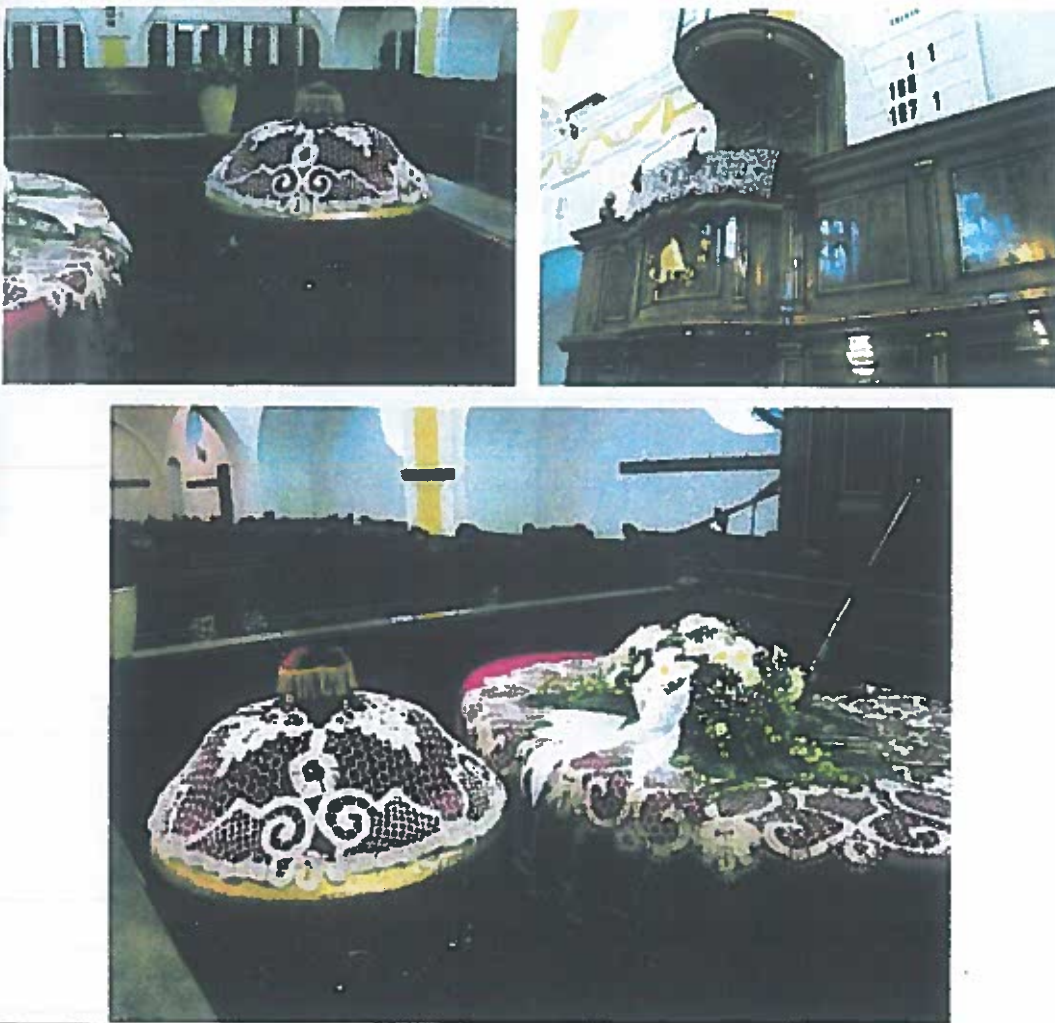
Az 1960-70-es évek idején állandó megrendelőjük a budapesti székhelyű Országos Népművészeti Vállalat, melynek bolthálózatát mintegy 1200-1400 fő bedolgozó látta el. Magyarország viszonylatában Karcagon és Kenderesen rendszeresen folyt szervezett vert csipke készítés. Munkáik igen kelendők voltak itthon és külföldön egyaránt.

Az 1970-es évek végén azonban megvonták az állami támogatást a Háziipari Szövetkezettől – nem találták gazdaságosnak a működését. Egyre csökkent a megrendelés (a piac telítődött a tartós termékekkel). A bedolgozók száma 120 főre apadt. A 90-es évek elején megszűnt a Háziipari Szövetkezet; felszámolták, kiárusították javait.

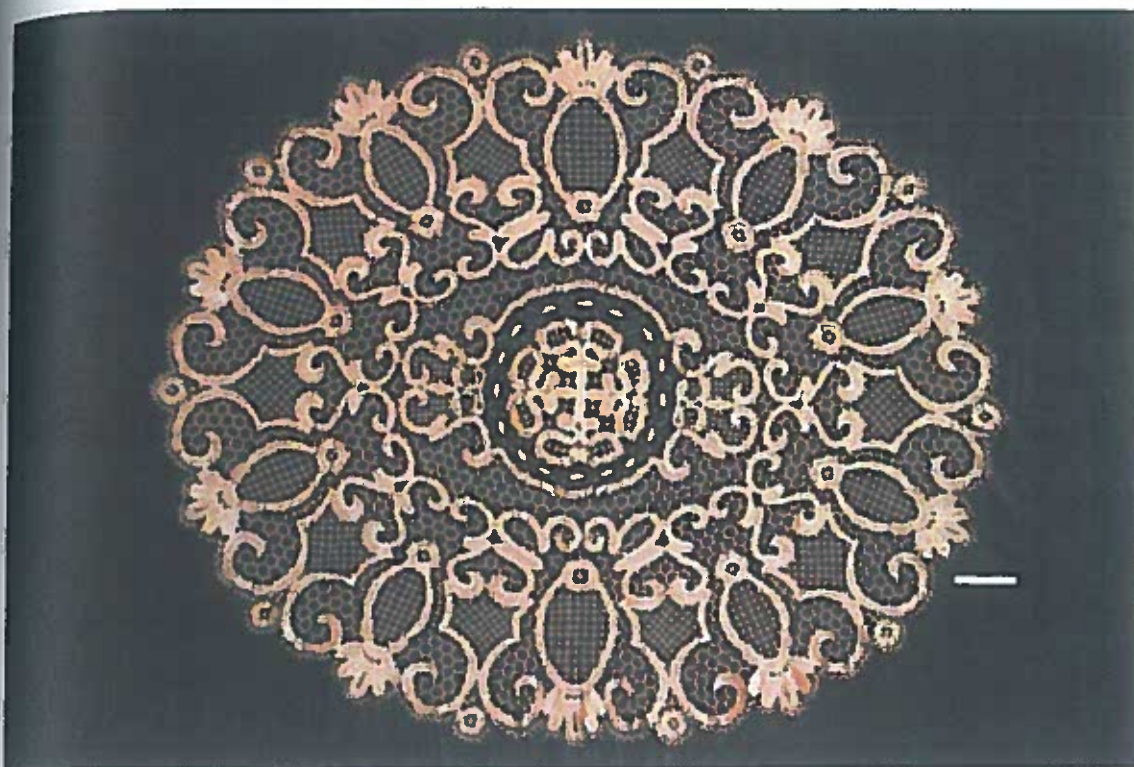
Manapság ismét munka-válságos időköt élünk, talán éppen ezért élesztgetjük a vert csipketervezők szellemét. A csipkeverés iránti spontán érdeklődés fokozódni látszik. Az Alföld egykori csipketelepeinek helyszínein – Abádszalók, Kunhegyesen, Kisújszálláson, Karcagon, Kenderesen, Túrkevéen folyik csipkeverés oktatás. Amatőr csoportok, csipkekörök, csipkekörök szolgálják ki a tanulni vágyókat. A csipkeverés „visszatánítása” – úgy tűnik – megnyugtató hatást ért el és az egykori bedolgozók egy része is „hadra fogható”.

Most már új, fiatal szakembereket várunk az iparművészeti iskolák hallgatói közül, akik tovább viszik és feldolgozzák a meglévő szép, régi motívumainkat.

Karcagi Református Nagytemplom

A szőszéklet és a keresztelő medencét díszítő csipkét Kovács Mária készítette, az Úr asztala terítőt pedig a tanítványa, Fejesné Koppány Gabriella.

Úrasztala terítő (184x162 cm)

„Böcike” csipkéje (80x80 cm)

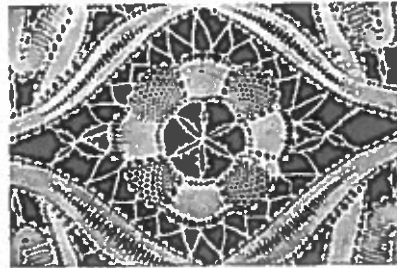
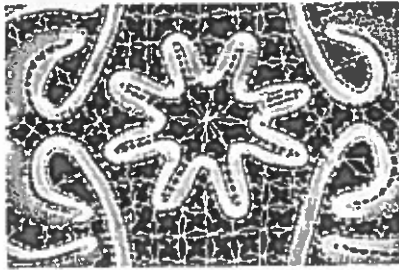
Készítette: Fejesné Koppány Gabriella Karcag

Ízelítő a Nagykunsági csipke technikai sokféleségéből

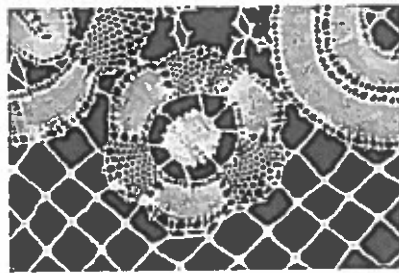
Ellegzetesség: vastag, ekrű színű fonalból nagyméretű, robusztus, stilizált rózsák, indák, levelek szalagja az egyszerű kitöltő-hálók ölelésében.

Vékony, finoman sodrott fonalakkól kisebb méretű, részlet-gazdag csipketerítők készülnek.

Kunrózsa variációk: Fonott átkötés, egyszerű aszúr a szövött szalagban.

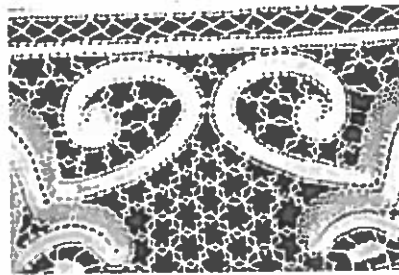

Kunrózsa variáció (technikai árnyalás vászon-és receverés váltogatása egész veréscs elválasztásban) szövött pókkal, fonott rács kitöltő-háló.

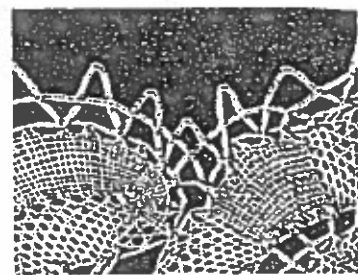
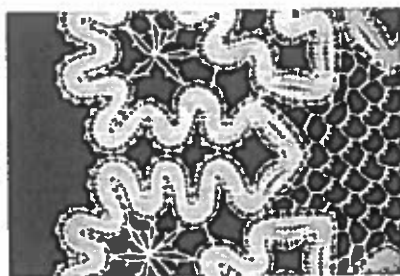

Móga technika alapján:

Gömbkanyar-indavég, pikós fonott csillag kitöltő-háló (gyakori tájjelegű).

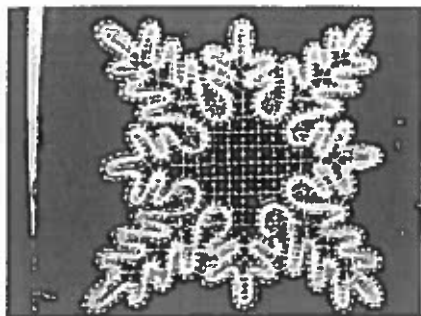

Hullámkanyar, egyszerű aszúr, darázfészek (méhsejtes) kitöltő-háló.

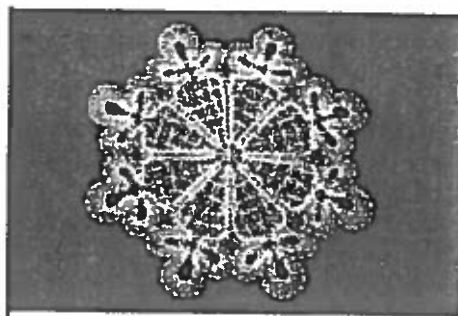

„kakastaréjos”

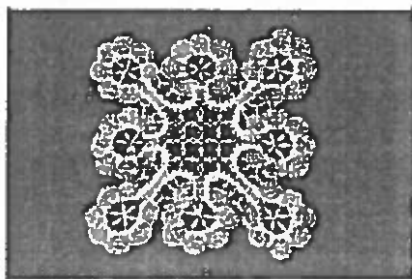
„88 kanyaros” nagykun csipke

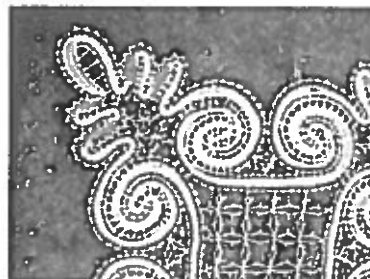
„Hópehely” csipkeforma.

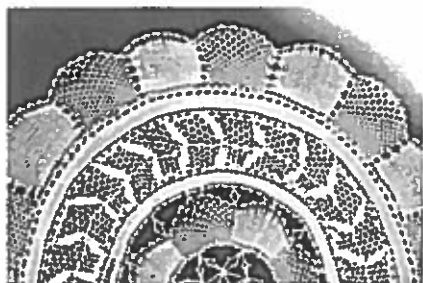
Legyezőben gipűr csillag

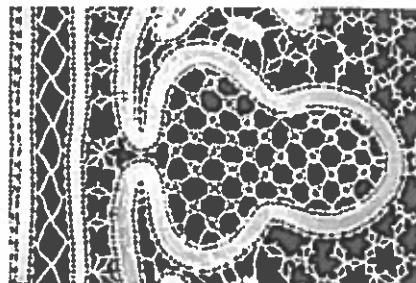
Csigavonalas

Gipűr, recc háttérrel (balatondendrédí hatású).

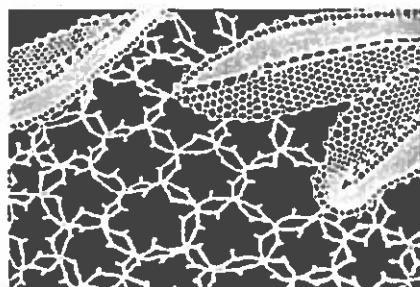

A hozzáadódott *kalotaszegi* rács:

A plasztikus hatás elérésére „erezés”, a hegyes és a kerek (rózsa) fordulók variációi:

A hegyes forduló levél közepén erezés, kerek forduló, kitöltő-háló: hatszögű alakzatban pikós fonott csillag.

5. Indoklás a Magyar Értéktárba történő felvétel mellett, kitérve a nemzeti érték országos jelentőségének bemutatására

A 400 éves múltra visszatekintő magyarországi csipkekészítés a 19. századi hullámvölgy után a 20. század második feléig a múlt értékeit és az akkori igényeket szem előtt tartva újra nagy lendületet vett. Ez a lendület a II. világháború után – a szövetkezetek keretein belül – átalakult, megváltozott. A rendszerváltás után fokozatosan újra erőre kapott, egyre több alkotni vágyó embert vonz. A kétkezi alkotómunka szemmel látható eredménye, a szépérvék kifejezése, a múlt őrzése, kutatása, továbbadása és a jelen korunkba való beillesztése mind nagyon fontos szerepet játszik a csipkeverés és -varrás népszerűségének növekedésében.

Napjainkban a vert és a varrott csipke készítésének alapja a hagyományőrzés. A régi csipkék újra készítése, rekonstrukciója mellett annak elméleti háttere is egyre fontosabbá kezd válni. Számos régi csipketípus újjáéled az elhivatott csipkekészítők elméleti és gyakorlati munkája során. A hagyományos csipkék készítése mellett annak továbbadása, hagyományos alapokon nyugvó új csipkék készítése mellett fő feladat a csipkék helyének megtalálása napjaink kultúrájában.

A csipkeverők és -varrók az ország egész területén jelen vannak kisebb-nagyobb településeken és igyekeznek a helyi csipkekészítést életben tartani, felkutatni vagy a többi magyarországi csipkefajta készítését megtanulni, kikísérletezni, továbbadni, átalakítani, új alkalmazási lehetőségeit megteremteni. Csoportosan általában szakköri formában, workshopok, táborok keretében folyik a munka, egyéniben pedig nagyrészt hobbi szinten, de egyéni vállalkozások is próbálják részterületként életben tartani a csipkekészítés egyes ágait.

A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia,
online források, lapok, multimédiás források) – válogatott irodalom

- Csernyánszky Mária: The Art of Lace-making in Hungary. Budapest, Corvina Kiadó, 1962.
(angol, francia, német orosz nyelven)
- Erdei T. Lilla: Csetneki Magyar Csipke és az iglói Szontagh nővérek. Debrecen, Csetneki Csipke Alapítvány. 2005.
- Erdei T. Lilla: Csipkeműhelyek a 19. század végétől a 20. század közepéig. In.: Öriné Nagy Cecília (sz.): A gödöllői szőnyeg 100 éve. Tanulmányok a 20. századi magyar textilművészet történetéhez. Gödöllő, Gödöllői Városi Múzeum. 2009. 18-25.
- Erdei T. Lilla: A csipke szerepe a köznépi öltözeten. In.: Flórián Mária (sz.): Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján. Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézete, 2010.
- Fejesné Koppány Gabriella: Emlékek a csipkeverés nagykunsági történetéből. Karcag, 2014.
- Gervai Mária – Hábel Gabriella: Csipketörténeti érdekességek. Budapest, 1995.
- Hábel Gabriella: A Jezsek csipke. (Jegyzet) 2008.
- Jakabné Mészáros Gabriella: A szolnoki csipke. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága. 2005.
- László Emőke – Pásztor Emese – Szakál Aurél: Halasi csipke. Kiskunhalas, Halasi Csipke Alapítvány, 2002.
- Mátray Magdolna: A kézi csipkekészítés alapjai. Bábolna, Mátray-Ház Kft. 2010.

Karcag, 2017. november 20.

Erdei T. Lilla

Fejesné Koppány Gabriella

Nagy Levente

- A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források) – válogatott irodalom
- Csernyánszky Mária: The Art of Lace-making in Hungary. Budapest, Corvina Kiadó, 1962. (angol, francia, német orosz nyelven)
 - Erdei T. Lilla: Csetneki Magyar Csipke és az iglói Szontagh nővérek. Debrecen, Csetneki Csipke Alapítvány. 2005.
 - Erdei T. Lilla: Csipkeműhelyek a 19. század végétől a 20. század közepéig. In.: Öriné Nagy Cecília (sz.): A gödöllői szőnyeg 100 éve. Tanulmányok a 20. századi magyar textilművészet történetéhez. Gödöllő, Gödöllői Városi Múzeum. 2009. 18-25.
 - Erdei T. Lilla: A csipke szerepe a köznapi öltözeten. In.: Flórián Mária (sz.): Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján. Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézete, 2010.
 - Fejesné Koppány Gabriella: Emlékek a csipkeverés nagykunsági történetéből. Karcag, 2014.
 - Gervai Mária – Hábel Gabriella: Csipketörténeti érdekességek. Budapest, 1995.
 - Hábel Gabriella: A Jézsek csipke. (Jegyzet) 2008.
 - Jakabné Mészáros Gabriella: A szolnoki csipke. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága. 2005.
 - László Emőke – Pásztor Emese – Szakál Aurél: Halasi csipke. Kiskunhalas, Halasi Csipke Alapítvány, 2002.
 - Mátray Magdolna: A kézi csipkekészítés alapjai. Bábolna, Mátray-Ház Kft. 2010.

Erdei T. Lilla

Fejesné Koppány Gabriella
Fejesné Koppány Gabriella

Nagy Levente
Nagy Levente

Karcag, 2017. november 20.